

I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine

On Sûrnâme-i Şehriyâr of Enderûnlu Fâzıl about the Bed-i Basmala Ceremonies of the Shahzadabs of Abdulhamid I

Neslihan KOÇ KESKİN*

ÖZET

Bed'-i Besmele, "Besmele'ye başlamak" anlamına gelir. Osmanlı Devleti'nde çocuklar dört veya beş yaşına geldiklerinde ilk mektebe, bugünkü karşılığı ile ilkokula başlarken düzenlenen törene "Bed'-i Besmele/Bed'-i Besmele Cemiyeti" veya tören sırasında okunan dualara "âmîn" denildiği için "Âmîn alayı" adı verilmiştir. Türk kültürünün zenginliklerinden biri olan Bed'-i Besmele töreni, günümüzdeki okuma bayramlarına benzer bir fonksiyona sahiptir. Bu makalede, 18.yüzyılda Enderunlu Fâzıl tarafından kaleme alınmış Sûrnâme-i Şehriyâr adlı eserden hareketle, I. Abdülhamit'in şehzadeleri Mustafa ve Süleyman'ın Bed'-i Besmele törenleri üzerinde durulmuştur. Makalenin sonunda, eserin Ali Emiri Millet Kütüphanesi'nde bulunan tek nüshasının tıpkıbasımı ve çeviri yazısı karşılıklı olarak verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Bed'-i Besmele, Âmîn Alayı, I. Abdülhamit, Şehzade Mustafa, Şehzade Süleyman, Enderûnlu Fâzıl, Sûrnâme-i Şehriyâr.

ABSTRACT

Bed-i Basmala means "starting to recite basmala". In Ottoman Empire, when children reach the age of four or five and start their first school, considered as primary school today, a ceremony was held named as "Bed-i Basmala/Bed-i Basmala Community" or "Amen Parade" for people used to say "Amen" to the prayers during the ceremony. Bed-i Basmala ceremony which is one of the richness of Turkish culture has a function similar to recent reading festivals. In this paper, Bed-i Basmala ceremonies of Mustafa and Suleiman who were shahzadabs of Abdulhamid I were focused on, based on Sûrnâme-i Şehriyâr written by Enderunlu Fâzıl in the 18th century. Facsimile and translation of the work whose single copy is in Ali Emiri Millet Library are given at the end of the paper.

KEY WORDS

Bad-i Basmala, Amen Parade, Abdulhamid I, Shahzadah Mustafa, Shahzadah Suleiman, Enderûnlu Fâzıl, Sûrnâme-i Şehriyâr.

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde geleneksel öğretim kurumlarından biri olan dârüttalîm, taş mektep, mahalle mektebi gibi adlarla da anılan sıbyan mektepleri dinî bilgilerin öğretildiği kurumlardır.¹ Dinî bilgileri öğrenmek için ilk aşama Besmele'yi öğrenmektir. Bed'-i Besmele ise "Besmele'ye başlamak" anlamına gelir. Osmanlı Devleti'nde çocuklar dört veya beş yaşına geldiklerinde ilk mektebe, bugünkü karşılığı ile ilkokula başlarken düzenlenen törene "Bed'-i Besmele/Bed'-i Besmele Cemiyeti" veya tören sırasında okunan dualara "âmîn" denildiği için "Âmîn Alayı" adı verilmiştir.²

Bed'-i Besmele törenlerinin, törene katılan çocukların okul korkusunu giderme, çocuklara okuma isteğini aşılama ve çocukları arkadaşlarıyla kaynaştırma gibi önemli pedagojik amaçları vardır.

Tâhirü'l-Mevlevî, Mahfel dergisinde kaleme aldığı "Mektebe Başlama" adlı yazısında, Bed'-i Besmele törenlerinin, ailenin sosyo-ekonomik durumuna göre şekillendiğini belirttiikten sonra, sosyo-ekonomik durumu iyi olan bir aile tarafından düzenlenen Bed'-i Besmele törenini ayrıntılarıyla anlatmıştır. Bu yazıda anlatılanları şu başlıklarla özetleyebiliriz:³

Törenin tarihinin belirlenmesi ve Âmîn alayına katılacak öğrencilere duyurulması: Çocuğun hayatının önemli geçiş devrelerinden olan eğitime başlama, önceden kararlaştırılan bir günde yapılır ve mektep hocasına bu gün haber verilirdi. Bed'-i Besmele törenleri, perşembe veya pazartesi günleri yapılırdı. Törene mektepteki diğer çocuklar da katılırdı, edilen dualara *âmîn* dedikleri için bu çocukların oluşturduğu topluluğa *Âmîn alayı* adı verilirdi. Mektebin hocası, *Âmîn alayına* katılacak öğrencilere önceden haber verir, törende en güzel giyeceklerini giymelerini söylerdi. Törenin yapılacağı tarih, ayrıca aile fertlerine ve yakınlarla duyurulurdu. Mektebin önünde, önde ilahiciler, arkada *Âmîn alayı*

¹ Abbas Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2007, S.27, s.126.

² Reşad Ekrem Koçu, "Amin Alayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, 1959, C.II, s.783; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, C.I, 91-96; Ali Birinci, "Mahalle Mektebine Başlama Merasimi", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (Cilt IV.'den ayrı basım), 1982, s.41; Mehmet Zeki Pakalın, "Âmîn Alayı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, C.I, s.58; Mustafa Öcal, "Âmîn alayı", *TDVİA*, İstanbul 1991, C.3, s.63, *Mahalle Mektebi Hatıraları (Âmin Alayı-Mektep İlahileri)*, haz. İsmail Kara-Ali Birinci, Kitabevi Yay., İstanbul 1997.

³ Tahirü'l-Mevlevî, "Mektebe Başlama Merasimi", *Mahfel Mecmua-i İslâmiyesi, Dinî, İlmî, Edebî, İçtimâî*, 1342, C.4, S.42, s.113-115.

sıraya girip, rengârenk kıyafetler içinde mektebe başlayacak çocuğun evine gelirlerdi.

Besmele'ye başlayacak çocuğun giyeceklerinin süslenmesi: Besmele'ye başlayacak olan çocuk, yeni elbise giyinmiş, elbiseleri değerli mücevherlerle süslenmiş, boynuna kıymetli bir şal ve sırmalı bir cüz kesesi asılmış bir şekilde *Âmin alayını* beklerdi.

Besmele'ye başlayacak çocuğun Âmin alayı tarafından faytonla gezdirilmesi: Besmele'ye başlayacak çocuğu götürecektir olan fayton, kapının önünde hazır beklerdi. Faytonun fenerlerine askılar asılır, çocuğun mektepte üzerine oturacağı yuvarlak veya kare şeklinde kadife gibi kıymetli kumaşlardan yapılan minder, rahle ile birlikte bir adamın başı üzerinde, faytonun önünde taşınırdı. Çocuk faytona, yakınları ile bindikten sonra fayton hareket ederdi. Faytonun arkasında ilahi okuyanlar, onların arkasında da âmînciler ilerlerdi. Bu grubu ilahici başı yönetir, ilahilerin her mısraından sonra âmînciler *âmîn* derlerdi. Bu şekilde önceden belirlenmiş bir güzergâhta rengârenk ve pür-âhenk dolaşan alay, bütün halkın dikkatini çekerdi. Eğer çocuk bir şeyhin çocuğuyorsa, şeyhin tarikatını belli eden sancaklarla, şeyhin dervişanı da alaya eşlik eder, kudüm ve halile çalınır, zikirler çekilirdi. Bir cönkte yer alan ilahî-i mektepten bir bendi örnek olarak aşağıya alıyoruz:

Yâ İlahî başlayalım ism-i Bismillâh ile
 Bu duâya el açalım ism-i Bismillâh ile
 Sen kabûl eyle duâmız Besmele hürmetine
 İlmini eyle müyesser yâ İlâhe'l-âlemîn
 Ol Muhammed hürmetine meded eyle yâ Mu'în
 İlmini eyle müyesser yâ İlâhe'l-âlemîn
 Kapuna geldik niyâza yâ İlâhe'l-âlemîn
 Eyleyip mansûr muzaffer kullarına yâ Mu'în⁴

Başka bir mektep ilahisi de şu şekildedir:

Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin
 Tenlerde ve cânlarda nihân hep sen imişsin
 Âmîn Âmîn

⁴ Ali Birinci, "ağm.", s.46.

Senden bu cihân içre nişân isterdim ben
Âhir bunu bildim ki cihân hep sen imişsin

Âmîn Âmîn⁵

Bed'-i Besmele'nin gerçekleşmesi: *Âmîn alayı* bu şekilde daha önceden belirlenmiş güzergâhta dolaştıktan sonra, çocuğun evinin kapısının önünde durur, okunan ilahi ve gülbank (hep bir ağızdan ve makamla yapılan dua) la eve girerdi. Besmele'ye başlanacak evin sofasında veya en büyük odasında minderler, seccadeler serilmiş, öd ağacı ile buhurlar yakılmış olurdu. Mektebin hocası, odanın ortasındaki mindere, Besmele'ye başlayacak çocuk da hocanın karşısında otururdu. Evde bilginlerden veya şeyhlerden biri varsa hocanın yerini alırdı. Çocuk, boynundaki Elifba cüzünü çıkartır, hoca ile aralarındaki rahleye koyar, ailenin ekonomik gücüne göre bafon (aslı fakfon, bakır, nikel ve çinkodan oluşan gümüş görünüşünde bir alaşım), pirinç, gümüş veya altından hilal (harfleri işaretlemeye kullanılan araç) ini de eline alırdı. Hoca, Besmele çekip *Rabbi Yessir*⁶ i okuduktan sonra, Arapça harfleri teker teker okur ve öğrencisine de okutturur, *Rabbi zidni ilmen*⁷ duasıyla dersi bitirirdi. Öğrenci hem hocanın hem de odadakilerin ellerini öptükten sonra, hoca veya başka birisi tarafından dua edilip, tören tamamlanırdı. Evin müsait olmaması durumunda tören okulda da yapılabilirdi, o zaman ikram edilecek *lokma tatlısı* okulda dağıtılırdı.

Ziyafet: Sofralar kurular, *Âmîn alayına* katılan öğrencilere, törene katılanlara yemek verilir veya yalnız *lokma tatlısı* ikram edilirdi.

Törenin sonunda çocuklara para dağıtılması ve hediye verilmesi: *Âmîn alayındakilere*, ilahicilere para dağıtılır; mektep hocasına ve kalfalara nakdî hediyeinin yanında cebelik çuha, mintanlık kumaş da hediye edildiği olurdu.

1. I.ABDÜLHAMİT'İN ŞEHZADELERİ MUSTAFA VE SÜLEYMAN'IN BED'-İ BESMELE TÖRENİ

I.Abdülhamit 1774-1789 yılları arasında tahtta bulunmuş Osmanlı padişahıdır. Padişahın on iki kızı ve yedi oğlu olmuş fakat bunların çoğu küçük yaşta ölmüştür.⁸ Makalemizde söz konusu edilen I.Abdülhamit'in şehzadesi IV.Mustafa, 8 Eylül 1779 tarihinde tarihinde doğmuş, 16 Kasım 1808'de boğdu-

⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *age.*, s.59.

⁶ "Rabbi yessir velâ tuassir Rabbi temmim bi'l-hayr", "Rabbim işimi kolaylaştır, güçleştirme, Rabbim bu işi hayırla tamamla." anlamına gelen dua.

⁷ "ve kul Rabbi zidni ilmen", "Rabbim! benim ilmimi artır" de. Tâ-Hâ Sûresi 20/114

⁸ Münir Aktepe, "Abdülhamid I", *TDVİA*, C.1, İstanbul 1988, s.216.

olarak öldürülmüştür. IV. Mustafa sadece bir yıl iki ay tahtta kalabilmiştir.⁹ Doğum tarihi bilinmeyen Şehzade Süleyman ise, 1786'da vefat etmiştir. Her iki şehzade, babaları ile birlikte İstanbul Bahçekapı'daki Hamidiye Türbesi'nde gömülmüştür.¹⁰

Osmanlı Arşivi kataloglarında iki şehzade hakkında küçük ayrıntılar kaydedilmiştir. 29 Zilhicce 1193 (7 Ocak 1780) tarihli arşiv belgesinden, Şehzade Mustafa'nın doğumu için şenlik yapıldığı,¹¹ 3 Cemâziyyü'l-evvel 1200 (4 Mart 1786) tarihli arşiv belgesinden ise Şehzade Mustafa'nın Kuran'ı hatmettiği, bu sebeple birinci ve ikinci imamlara kürk hediye edildiği kayıtlıdır.¹² Şehzade Süleyman ile ilgili Osmanlı Arşivi kataloglarında bilgi bulamadık fakat 12 ile 25 Cemâziyyü'l-evvel 1196 (25 Nisan-8 Mayıs 1782) tarihli iki arşiv belgesinden şehzadelerin üç oturaklı iki kıta sandalları ve piyade kayıkları olduğu, kayıklar için kayıkhaneye yapılacağı anlaşılmaktadır.¹³

1.1. Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Sûrnâme-i Şehriyâr ve Yazarı Enderûnlu Fâzıl

Eserin adı, Ali Emiri Millet Kütüphanesi Kataloğunda *Sûrnâme ve Şehriyâr* olarak kaydedilmiştir. *Sûrnâme ve Şehriyâr* (Sûrnâme-i Şehriyâr), adlandırması eserin muhtevasına uygundur fakat eserde bu şekilde bir ifade geçmemektedir.¹⁴ Bilindiği üzere sosyo-kültürel açıdan çok zengin ve Türk Edebiyatına mahsûs bir tür olan *sûrnâme*, "düğün, ziyafet, şenlik" anlamına gelen *sûr* ve "mektup, kitap, risâle, kitap" anlamındaki *nâme* kelimelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Sûrnâmeler, şehzadelerin sünnet düğünlerini, sûr-ı hümayûnları (evlenme törenleri) ve vilâdet-i hümayûnları (şehzade veya sultanları doğumlarını) anlatırlar.¹⁵ Bu anlamda, makalemizde incelediğimiz Sûrnâme-i Şehriyâr, şehzadelerin Bed'-i Besmele törenlerini konu edinen ilk müstakil sûrnâme metni olma özelliğini gösterir.

Eserin yazarı ise aynı katalogda Enderûnlu Fâzıl olarak kaydedilmiştir. Dîvân, Hûbânnâme, Zenânnâme ve Çenginâme adlı eserleri olan Enderunlu Fâ-

⁹ *Padişahlar Albümü Adım Adım Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2001, C.4, s.454.

¹⁰ *age.*, C.3, s.412.

¹¹ 29 Z 1193, Dosya No:144, Gömlek No:7244, Fon Kodu: Cevdet-Saray.

¹² 03 Ca 1200, Dosya No:58, Gömlek No:2908, Fon Kodu: Cevdet-Saray.

¹³ 25 Ca 1196, Dosya No:148, Gömlek No:7443, Fon Kodu: Cevdet-Saray.

¹⁴ 12 Ca 1196, Dosya No:103, Gömlek No:5195, Fon Kodu: Cevdet-Saray.

¹⁵ Bu makalede, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millet Yazma Eser Kütüphanesi'nin izni ile verilen yazma eserin cd ortamındaki kopyasından faydalandım.

¹⁶ Mehmet Arslan, *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*, AKM Yay., Ankara 1999, s.5.

zıl'a ait kaynaklarda böyle bir eserden bahsedilmemektedir fakat törenin yapıldığı 27 Şubat 1784 yılında yaşayan tek *Fâzıl*, ölüm tarihi 1810 olan *Enderûnlu Fâzıl*'dır.¹⁶

Eser, Ali Emiri Millet Kütüphanesinde Tarih Yazmaları içinde 387 numara ile kayıtlıdır ve 22 varaktır. 1a ve 21b'de Ali Emiri'nin mührü vardır. 1a'da ayrıca 14 Cumâde'l-ulâ 1817 tarihi kaydedilmiştir. 166x100, 122x60 mm boyutlarındaki 11 satırdan oluşan eser, müzehhep ser-levhalıdır ve altın köşebentlidir. Cildi ise meşindir.

Mensur bir dibâce ile başlayan eserin sebep-i telifi 3a sayfasında belirtilmiş, Bed'-i besmele töreninin anlatılmasından sonra, eser dua ile sona ermiştir. Eser, manzum mensur karışık olarak yazılmış, asıl konu, mensur kısımlarda anlatılmıştır. Manzum bölümlerde; kaside (3b-8b), gazel (2;12b-21b-22a), kıta (3; 9b, 18b-19b, 20a-21a) nazım şekilleri kullanılmış ve ayrıca 2 matla (2a, 14a), 5 müfred (9a, 12a, 13b, 14b, 16a) ve bir de mısra yer almıştır.

Dibâcede, "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" Alak/1; "Yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik" Kehf 18/65; "İnsana bilmediğini öğretti." Alak/5; "...biz seni yeryüzünde Halife yaptık." Sad/19 ayetleri ve "Beşikten mezara kadar ilmi arayınız." hadisi yer almıştır. Eserin devamını, Girişte belirttiğimiz Bed'-i Besmele töreni başlıklarına göre inceleyeceğiz:

1.2. Törenin Tarihi

Fâzıl, Şehzade Mustafa ve Süleyman'ın Bed'-i Besmele töreninin "sene-i elf ve mi'e ve semâniyye ve tis'in" yani 1198 yılının Reb'ü'l-âhir ayının beşinci günü olan çarşamba (27 Şubat 1784) başlayacağını önceden kararlaştırıldığını ve duyurulduğunu söylemiş, kendisinin de töreni ve tören sebebiyle yapılan şenliği kısaltarak anlatmak üzere bu eseri kaleme aldığını belirtmiştir. (2b-3a, 8b)

Fâzıl bu şekilde törenin tarihini ve eserinin yazılış sebebini belirttikten sonra 30 beyitten oluşan kasidesinin ilk 12 beytinde şehzadeleri, girizgâh beyti olan 13. beyitten sonra, 14-22. beyitler arası Sultan Abdülhamit'i, 23-27.beyitler arası da kendisini övmüş ve son üç beyitte ise dua etmiştir. Yine kasidenin şu beytinde iki şehzadenin derse birlikte başladıkları söylenmiştir:

¹⁶ Mustafa İsen vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s.130; Tolasa, Harun, "Fâzıl", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul 1979, C.III, s.167-169; Sabahattin Küçük, "Enderunlu Fâzıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C.11, s.188-189, Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1964, s.541, Ali Canib Yöntem, "Fâzıl", *İslam Ansiklopedisi*, C.5, s.167-169.

İkisi derse bir hoş demde âgâz eylediler kim
Sa'âdet meymenet hep andadır ferhunde bir demdir b8

1.3. Tören Hazırlıkları: Ziyafet Hazırlığı, Otağ ve Çadırların Kurulması

Ertesi gün yani perşembe günü padişahın emriyle devlet adamlarına ve halka verilecek ziyafet için hazırlıklar yapılmış, şenlik için gerekli araç gereçler temin edilmiştir. (9a) Törenin gerçekleştirileceği İncili meydana padişah için herkesi hayran bırakan bir otağ kurulmuştur. Eserde geçen İncili meydan, Mimar Davut Ağa tarafından yapılan Sarayburnu sahilindeki İncili Köşk'ünün etrafı olmalıdır.¹⁷ Bu otağın özellikleri üzerinde ayrıntılarıyla duran Fâzıl, otağın yanında feleğin örümcek yuvası gibi kaldığını belirtmiştir:

Kuruldu İncili meydânına otâğ-ı şâhen-şeh
Bunun yanında gerdûn sanki beytü'l-'ankebût oldu 9a

Geçmiş padişahların bu otağın benzerine sahip olmak bir kenara, bir sütununu bile yerden kaldırmaya güçleri yetmemiştir. Fâzıl, feleğin zulmünü duyan padişahın, onun yerine başka bir felek diktirdiğini söylerken; (9b) otağı felekle, otağın tepesindeki altın alemleri güneşle ve otağın süslemelerini de yıldızlarla ilişkilendirmiştir. Bu otağın yanında devlet adamları ve ayanlar için de çok sayıda çadır ve revak kurulmuştur. Çadırların etrafı da deniz gibi mavî perdeler ile kaplanmıştır. (10a) I.Abdülhamit'in şehzadelerinden önce, III. Selim'in 19 Ekim 1766'da yapılan Bed'-i Besmele töreni için de aynı meydana için otağ kurulmuştur.¹⁸

1.4. Törenin Başlaması ve Törene Katılanlar

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra, ertesi gün yani 29 Şubat 1784 Cuma sabahı tören başlamıştır. Fâzıl, feleği mektebe, güneşi okula giden bir çocuğa, güneşin doğarak etrafı aydınlatmasını da çocuğun Nur suresini okumasına benzeterek, törenin sabah başladığını çok güzel bir şekilde dile getirmiştir. (10b) Esere göre, törene I.Abdülhamit'in saltanatında 31 Temmuz 1782-31 Mart 1785 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış olan Hamit Halil Paşa,¹⁹ Şeyhülislam Efendi, diğer vezirler, âlimler, devlet adamları, devlet ileri gelenleri katılmış ve onlar

¹⁷ http://www.os-ar.com/Osmanlılar/Ansiklopedisi/Mimar_Davut_Aga

¹⁸ Talip Mert, "III.Selim'in ilk Besmelesi", *Musiki Mecmuası*, S.470:20, s.61-62.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Halil Hamid Paşa", *Türkiyat Mecmuası* No:5 (1935), s.213-267.

ziyafet verilecek alana davet edilmiştir. (11a) Ziyafete devlet adamları ile birlikte pek çok kişi katılmıştır.(11b)

1.5. Ziyafet

Fâzıl, ziyafette neler ikram edildiği konusunda eserinde bilgi vermemiştir. Araştırmalarımız sonucu Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Osmanlı Arşivi Kataloglarındaki Kamil Kepeci (Tayinat) Fonunda ziyafete katılanlar ve ziyafet için alınanların kayıtlarının tutulduğu 7 Zilkade 1198 (22 Eylül 1784) tarihli bir arşiv belgesi tespit ettik.²⁰ Bu belgede ziyafete katılacaklar, ziyafet için alınan gıda malzemeleri (hangi malzemelerin ne kadar alındığı ve kaç kuruş tuttuğu), mutfak araç ve gereçleri (hangi araç ve gereçlerden kaç adet alındığı) kaydedilmiştir. Eserde adı geçmeyen, Kapudan Paşa, Mustafa Paşa, ağa-yı dârü's-sa'adetü's-şerîfe, sadr-ı Rum efendi, sadr-ı Anadolu efendi, nakîbü'l-esrâf efendi, ağa-i yeniçeryân-ı dergâh, ser-bevvâbin-i dergâh, şeyh-i Ayasofya-i Kebîr'in de ziyafete katıldığını bu belgeden öğreniyoruz. Arşiv belgesindeki gıda malzemelerini, mutfak araç ve gereçlerini de şu şekilde tabloya dökebiliriz:

²⁰ <http://www.topkapisarayi.gov.tr/bolumler.html>

Tablo 1.
Şehzade Mustafa ve Süleyman'ın Bed'-i Besmele Ziyafeti İçin Alınanlar

Alınan Malzemenin Adı	Birim Fiyatı	Ölçüsü (kıyye-kile-adet-çeki)	Toplam Fiyat (Kuruş)
şeker-i mütenevvia	390	120 kıyye	46800
erz-i has	370	130 kile	48100
revgân-ı sâde	145	350 kıyye	50750
ineb-i huşk	82	410 kıyye	33620
badem	125	15 kıyye	1875
âb-ı verdî	141	14 kıyye	1974
nohud	40	60 kıyye	2400
tuz-ı Eflak	18	80 kıyye	1440
nişasta	(54,6 olmalı)	120 kıyye	6560
sabun	70	15 kıyye	1050
astar	120	15 adet	1800
çiçek bamya	120	20 kıyye	2400
şem'-i asel-i zerd	345	10 kıyye	3450
güvercin	25	200 adet	5000
sirke	13	50 kıyye	650 ²¹
şa'riye (şehriye)	50	25 kıyye	1250
revgân-ı zeyt	75	20 kıyye	1500
mâhi-i mütenevvia	32	100 kıyye	3200
mâhi-i levrek	120	5 adet	600
... ²²	6	600 adet	3600
hınta-i has	185	110 Kile	20350
hatab	120	100 adet çeki	12000
kömür	6	2700 kıyye	16200
tabla-i ta'âmiyye	120	78 adet	9360
tabla-i pilav-ı zerde	30 ²³	1000 adet	30000
kefîr kefçe	495	4 adet	1980
kofa	36	10 adet	360
demür kürek	120	5 adet	600
meş'ale-i demür	270	7 adet	1890
hasır-ı kaba	36	100 adet	3600
elek ve kalbur	60	10 adet	600
şiş-i kebab	45	15 adet	675
kaşık-ı yağma-i pilav-ı zerde	15	160 deste	2400
zenbil-i kebir	40	13 adet	520

²¹ Arşiv belgesinde yanlışlıkla 450 yazılmıştır. Doğrusu 650 olmalıdır.

²² Bu kelime okunamamıştır.

²³ Arşiv belgesinde yanlışlıkla 90 yazılmıştır. Doğrusu 30 olmalıdır.

Yekûn :324234 guruş (yalnız üç yüz yirmi dört bin iki yüz otuz dört akçe.
Der-şehr-i Za. Sene 1198 Sah

Hesab ola. Ber-muceb-i sabık. Guruş 7199, 5

Berâ-yı masârif-i ziyâfeteyn-i besmele-i şerîf-i Sultan Süleymân ve Sultân
Mustafa der-şehr-i Za. sene 1198 ber-mûceb-i defter-i müfredat-ı masraf-ı haz-
ret-i şehriyârî.

324234

Be-hesâb-ı guruş-ı esedî

Guruş Para

2701,5 54

Arşiv kaydına göre ziyafet için 324234 (üç yüz yirmi dört bin iki yüz otuz dört) akçe harcanmıştır. Tablodaki gıda malzemelerine bakarak, ziyafette bam-ya çiçeği çorbası, güvercin ve şiş kebabı, zerdeli/bademli/şehriyeli pilav, çeşitli balıklara ek olarak sadece önemli kişiler için beş tane levrek ve üzüm hoşafının ikram edildiğini söyleyebiliriz.

Sûr şenliklerinde özellikle yeniçerilere yağma için zerdeli pilav ikram edilmesi bir gelenektir. Tabloya göre zerdeli pilav için 1000 adet tabak ve 1600 kaşık alınmıştır.

Ziyafet için alınan mutfak gereçleri ise; yemek tabakları, kaşık, kevgir, kepçe, demir kürek, kova, elek, kalbur ve kebab şişidir.

Arşiv kaydında ayrıca 120 adet astarın bulunması da dikkat çekicidir.

1.6. Şehzadelerin Kıyafetleri ve Atları

Bed'-i Besmele törenlerinde çocuklara özel kıyafetler giydirildiğini daha önce belirtmiştik. Fâzıl da şehzadelerin törende giydikleri sorguçlarından ve hırkalarından eserinde bahsetmiştir. Sorguçlar, altından yapılmış, elmas ve çeşitli mücevherlerle süslüdür. Sorguçtaki elmas, yıldızlar gibi parlak olduğu için halkın bazısı onları yıldız harmanına, bazıları da Ülker yıldız kümesine benzetmişlerdir: (13b)

Konulan hak bu ki sorgucuna şeh-zâdelerin

Kimse fark itmedi yıldız mıdır elmâs mıdır 13b

Ayrıca şehzadelerin omuzlarında altın işlemleri ve karanlık gece gibi simsiyah samur kürkü olan hırkaları vardır. (13b) Şehzadelerin parlak ve temiz

yüzleri, samur kürklü hırkalarının yakasından sanki karanlık geceden güneş doğmuş gibi görünmektedir:

Nûr-ı rûyun zâhir oldu hırka-i semmûrdan
Gûyiyâ hûrşîd çıkmışdır şeb-i deycûrdan 14a

Bed'-i Besmele törenlerinde çocukların faytonla mektebe gittiklerini ifade etmiştik. Şehzadeler de alaya atlarıyla katılmışlardır. Şehzadelerin atları, Burak tavırlı ve sabah rüzgârı gibi hızlı hareket etmektedir. Atların eyer takımları, üzerlerine örtülen ve bir tür zırh olan *kesmeleri* altınla kaplanmıştı. Bunların her yanında yer yer elmaslar asılıdır: (14a)

İşte her bâftesi bir mihr ile bir meh gibidir
Çerh bu kesmeye benzer mi efendim hâşâ 14b

1.7. Bed'-i Besmele Alayı ve Saçı

Ziyafetten sonra, Hamit Halil Paşa, Şeyhülislam ve diğer devlet adamları padişahın bulunduğu Babüssaade'ye gelmişler, şehzadeleri görmek için beklemişlerdir. (11b-12a) Simgesel özelliği nedeniyle sarayın en önemli kapısı Babüssaade'dir. Divan meydanı ile Enderun okulunun ve padişah dairelerinin yer aldığı III. Avluya geçişi sağlayan bu kapı, Birun ile Enderun'un düğüm noktası olması ve culüs, bayram gibi törenlerde padişahın bu kapının önünde oturması nedeniyle sarayın birinci derece önemli bir yeridir. Değişik dönemlerde bu kapı çeşitli adlar almıştır. Bunların en yaygın olarak kullanılanları Arz Kapısı, Akağalar Kapısı ve Babüssaade'dir.²⁴

Bu sırada Şehzade Süleyman ve Mustafa sanki iki güneş gibi Babüssaade'den görünmüş, onları gören halkın söylediği "fetebârekallahu ahsenü'l-hâlıkîn" duası meleklerin kulağına kadar ulaşmıştır. Törene katılan devlet adamları da hep bir ağızdan "maşallah" diyerek halkın bu duasına katılmışlardır. Bu sesler, tıpkı kıyamette üflenecek olan sur gibi, yer ve göğü kaplayan bir gürültü ortaya çıkmıştır ki anlatması mümkün değildir. (12a-12b) Fâzıl burada Farsça bir gazel söylemiştir. Gazelde Allah'ın şehzadelerin koruyucusu olduğu, ay ve güneşin onları görünce *Maşallâh* dediği, güneşin onların güzelliği karşısında utandığı dillendirilmiştir. (13a)

²⁴ www.topkapisarayi.gov.tr/divan_meydani.html

İki şehzade bu şekilde etraflarına nur dağıtarak, ışık yayarak, şimşek parıltısı gibi sultanlara özgü saltanat ve büyüklükleri ile ilerlemişlerdir. Onlarla birlikte, çok sayıda insanın bulunduğu melekleri ve insanları hayrette bırakacak kadar kalabalık bir alay yürümüştür. Alayın yolunun (14b) sağında ve solunda tımar sahipleri; şehzadelerin arkasında eski bir devlet geleneği üzere kapıcıbaşılar, mansıp sahipleri, devlet ileri gelenleri rütbe sırasına göre arka arkaya geçmişlerdir. Şehzadelerin önünde ise, lalaları altından dokunmuş kumaşla kaplı ve mücevherle süslenmiş rahleler üstünde, cildi elmas ve çeşitli mücevherlerle kaplanmış (15a) Kur'ân-ı Kerîm taşımışlardır. Onların arkasında ise şehzadelerin hademe-i hâne-i Hâssa'dan olan laları Hurşid Süleyman Ağa ve Tahir Ağa yürümüş, şehzadelerin atlarının yanında ise çukadarlar gitmiştir. Fâzıl edebî bir benzetmeyle şehzadelerin üstünde de meleklerin kanatlarıyla gölge yaptığını söylemiştir. Şehzadelerin arkasında ise, hazine kethüdası altın ve gümüş saçısı yapmıştır. (15b) Saçılan paraların gürültüsüyle gökyüzü çınlamış, saçılan dirhem ve dinarlarla yeryüzü, yıldızlarla dolu gökyüzü gibi olmuştur. Gümüş ve altın o kadar çoktur ki bunları eğer Karun görse utancından yere geçecektir:

Bu kesret-i zer ü sîmi göreydi şimdi eger

Yere geçer idi şerm ü hicâbdan Kârûn 16a

Fazıl burada çok güzel başka benzetme ile "iflas"ı (16a) çirkin ve kötü huy- lu bir insana benzetmiş, onun da halkla beraber omuz omuza para kapmaya başladığını, feleğin de para toplamak için yere doğru eğilen insanlar gibi olduğunu söylemiştir. Hatta saçı yapılan yer mahşer yeri gibi kalabalık olmuş, yeryüzü öküzü izdihamdan feryat etmeye başlamıştır. (16b) Bu saçıdan sonra ikinci bir saçı da tören bitişinde olmuştur.

1.8. Şehzadelerin Besmeleye Başlaması ve Törenin Bitmesi

Alay bu şekilde halkla beraber sağa ve sola selam vererek, saltanat gösterişiyle ziyafet verilen İncili Kasrı'na gelmiş, şehzadeler babalarının huzurunda, Şeyhülislam hazretlerinden Kur'an okumaya başlamışlardır. (17a) Şeyhülislam dua ettikten sonra, şehzadeler geldikleri yoldan geri dönmüşler, fakat Kızılkapısı'ndan Harem'e gelmişlerdir. (17b) Babaları da diğer yoldan daha önce gelerek şehzadeleri karşılamıştır. Daha sonra hazırda bulunan Enderun Ağaları yine gümüş ve altın saçısı yapmışlardır. (18a)

Fâzıl eserinin sonunda yazdığı tarih kıtalarıyla önce Şehzade Süleyman'ı on beyitle (18b-19b) daha sonra da Şehzade Mustafa'yı on dört beyitle (19b-21a) övmüş, Besmele'ye başlamalarına 1198 tarihini düşmüştür. Fâzıl bu iki tarihi padişaha sunduğunu da belirtmiştir:

Yine nâ-çâr o hâlet eyâ târîh didi
Başladı yümn ile Sultân Süleymân derse b10 (1198)

Rûz-ı sûr-âmîzde Sultân Mustafâ
Müjdeler kim derse âgâz eyledi b14 (1198)

Fâzıl'ın Şehzade Süleyman için yazdığı tarih kıtasında bir sıkıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Felekten dert yanan Fâzıl, cahil insanların kendi yerini aldığını, feleğin kendisine çok sıkıntı verdiğini, az iyilik yaptığını söylemiştir. Enderun'da iyi bir eğitim görerek yetişen Fâzıl sefahate düşkünlüğü ve aşk maceraları dolayısıyla 1198/1784'te saraydan çıkarılmıştır.²⁵ Eserin sonundaki bu ifadelerin onun affedilme isteğiyle ilgili olabileceği düşüncesindeyiz:

Âh ammâ n'eyleyem zâlim felek
Çok sitem itdi bana nâz eyledi

Bir alay alçak-sıfat câhilleri
Üstüme geldi ser-efrâz eyledi

Ellere çok lutf ider ammâ baña
Cevri çok eltâfı pek az eyledi b10-12

Eserin sonunda Fâzıl, padişah ve devam-ı devlet için dua etmiş. 21b-22a'da ise "meded" redifli gazeliyle sıkıntılı bir durumda bulunduğunu dillendirmiş, padişahın kendisini mahzun bırakmamasını istemiştir:

Hâk-i pâyma gelip hâl-i dili 'arz itdim
Eyleme pâdişehim Fâzıl'ı mahzûn meded b5

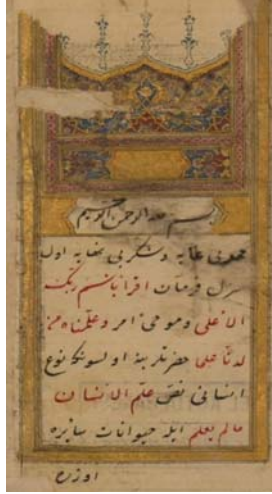
²⁵ Sabahattin Küçük, "agm.", s.198.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı'nın eğitime verdiği önemin bir göstergesi olan Bed'-i Besmele törenleri, çocukların okul korkusunu giderme, onlara okuma isteğini aşılama gibi önemli pedagojik amaçlar taşıyan ve bugün maalesef unutulmuş bir geleneğimizdir.

Bu makalede, Enderûnlu Fâzıl'a ait gösterilen ve kütüphane kayıtlarına *Sûrnâme-i Şehriyâr* adıyla kaydedilen eserden hareketle, I.Abdülhamit'in şehzadeleri Mustafa ve Süleyman'ın Bed'-i Besmele törenlerinin nasıl gerçekleştiğine, Osmanlı arşivindeki kayıtlardan da yararlanılarak ışık tutulmuştur. Törenin gerçekleştiği tarih, eserin sonundaki ifadeler, hem mensur hem de manzum kısımlardaki edebî benzetmeler, eserin Enderûnlu Fâzıl'a ait olduğunu göstermekte, muhteva da eserin adlandırmasını doğrulamaktadır. Edebiyat dünyasına makalemizle tanıtılan bu eser, ayrıca şehzadelerin Bed'-i Besmele törenlerini konu edinen ilk müstakil sûrnâme metni olma özelliğini gösterir. ©

(1b)

Bismi'llahi'r-rahmani'r-rahîm

Hamd-i bi-gâye ve şükr-i bi-nihâye ol menzil-i fermân-ı *ikrâ bismi rabbike'l-'alâ*²⁶ ve mevîhî-i emr ve *'allemnâhü min ledünnâ 'ilmâ*²⁷ hazretlerine olsun ki ne'v-i insânî naşş-ı *'allem'e'l-insâne mâ lem ya'lem*²⁸ ile hayvânât-ı sâ'ire

(2a)

üzere müşerref kıldı ve dürûd-ı nâ-ma'dûd-ı ezel şâhib-fermân-ı bülend-i *uflubû'l-'ilm mine'l-mehd ile'l-lağd'*²⁹ hazretlerine olsun ki tebliğ-i yarlıg-ı belîğ ile âlemi irşâd ve sûy-ı Hâkka münkâd cyledi.

Li-mü'ellifihî:

mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün fe'ülün

Kitâb-ı ni'metiñ şîrâzesi şükr-i Hüdâdır
Dağî cildi şalât u hem selâm-ı Muştafâdır

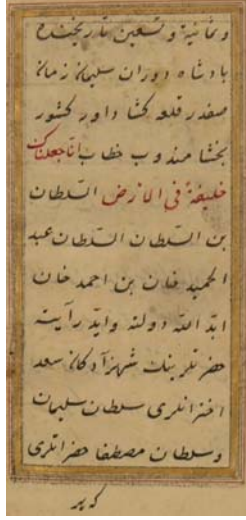
İmdi bu 'abd-i pür-tağşîr-i Fâzıl-ı hağîr bu gûne dehen-bâz u suhan-sâz olur ki bu sene-i elf ve mi'e

²⁶ "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" Alak/1

²⁷ "Yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." Kechf 18/65

²⁸ "İnsana bilmediğini öğretti." Alak/5

²⁹ "Beşikten mezara kadar ilmi arayınız." Hadis-i Şerif

(2b)

ve şemâniyye ve tis'ın târihinde pâdişâh-ı devrân Süleymân-ı zamân şaf-der-i kal'a-güşâ dâver-i kişver-bahşâ mendûb-ı hitâb-ı *innâ ce'alnâke halife-i fi'l arđ*³⁰ es-sultân bin es-sultân-ı es-sultân 'Abdü'l-Ĥamîd Ĥan bin Aĥmed Ĥan-ı ebbeda'llâh-ı devlete ve eyyid-i râyete ĥazretleriniñ şeh-zâdegân-ı şa'd-ahterânları Sultân Süleymân ve Sultân Muştâfâ ĥazrâtları

(3a)

ki her biri bir rûĥ-ı muşavver ve nûr-ı mücessem cebhelerinden âşâr-ı rüşd ü necâbet ve nâşiyelerinden etvâr-ı isti'dâd u dirâyet nümâyândır. Bir hengâm-ı meserretü'z-zamânda ikisi derse âġâz idüp, ol rûz-ı firûzda olan sûr-ı firâvân ve ĥubûr-ı bî-pâyâmı tarîĥ-i ihtişâr üzre keşide-i rişte-i sûtûr kılmaġa şürû' olunduġda vaşf-ı şeh-zâdegânda

(3b)

bu kaşîde-i ğarrâyı daĥî nazm ve bu çend evrâka resm olundu.

Li-müe'llifihî:

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 1 İki şeh-zâde ammâ her birisi cân-ı 'âlemdir
Melekler üzre bunlar şimdi fahr-i nev'-i âdemdir
- 2 Leţâfetde edâda birbirinden farkı yok ancak
Görenler der ki bunlar ikisi bî-şübhe tev'emdir

(4a)

- 3 Eger kim birbirinden farkı varsa şol kadar var kim
Biri rûh-ı muşavverdir biri nûr-ı mücessemdir
- 4 Revâdır bunlara ger Hızr u Cibrîl olsalar lâlâ
Eger lâzım ise dâye Zeliĥâ ile Meryemdir
- 5 Necâbet muĥtefî tıynetlerinde meymenet mecbûl
Sa'âdet mündericdir rüşd ü isti'dâd müdgamdır

(4b)

- 6 Biri Sultân Süleymân kim aña efrât-ı rif'atden
Meh-i nev halka-i engüş ü hûrşid faşş-ı hâtemdir
- 7 Birisi daği ol şeh-zâde Sultân Muşafâdir kim
'Aceb pâkîze-ı tînet 'ırq-ı tâhir şâh-ı ekremdir
- 8 İki derse bir hoş demde âgâz eylediler kim
Sa'âdet meymenet hep andadır ferhunde bir demdir

(5a)

- 9 Gören câhil şanur kim şimdi derse başladı anlar
Ezelden ise hep 'ilm-i ledünne dahi maîremdir
- 10 Ne ki düşvâr ise 'âlemde olmuş anlara âsân
Ne denlü 'ilm varsa anlarıñ qalbine mülhemdir
- 11 Sükût it sen daği meclislerinde Şeyhü'l-islâmım
Ki anlar şübhesiz her fende senden benden a'lemdir

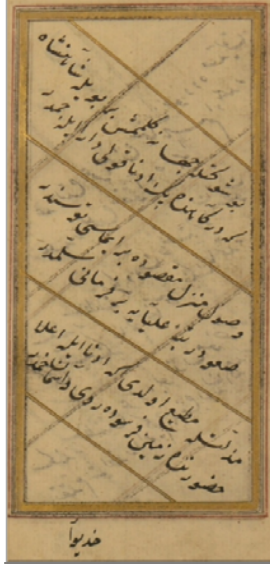
(5b)

- 12 Olur Cibril hâce anlara hem Hızır Muşhafdâr
Daği sâ'ir melekler hidmet erbâbına munzamdır
- 13 Bu rütbe bunlara ta'zîm çok mı azdır el-hağ
Ki bunlar ey felek şeh-zâdegân-ı şâh-ı a'zamdır
- 14 Şeh-i 'Abdü'l-hamîd ol pâdişâh-ı ma'delet-pîrâ
Ki eyyâmında gam nâ-bûd u 'âlem cümle hurremdir

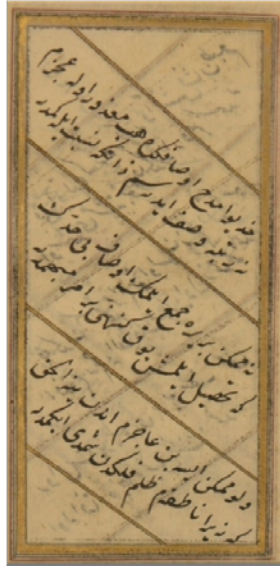
(6b)

- 15 'Adâletde 'Ömer hilmetde 'Osmân cûdda Şiddik
'Alîdir 'ilmde taqvâda İbrâhîm-i Edhemdir
- 16 Sikender-salţanat gerdûn-rif'at Kâhramân-saţvet
Kefî kısmetgeh-i 'âlem şehâsî reşk-i Hâtemdir
- 17 Sikender salţanatda 'izzde bundan mu'ahhârdır
Tağaddüm şol kadar var kim cihânda bundan aqdemdir

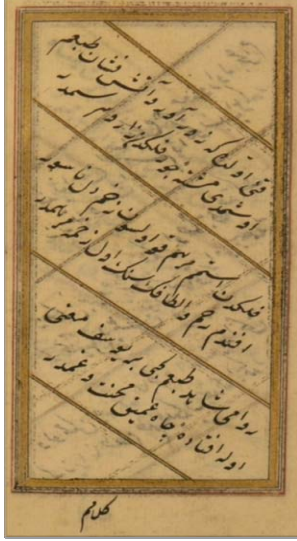
(6a)

- 18 Bu şevketle cihâna gelmemiş bir böyle şâhen-şeh
Ki dergâhında pek ednâ kûlî Dârâ ile Cemdir
- 19 Vuşûl-i menzil-i maşşûda bir îmâsı tevsendir
Şu'ûd-ı rütbe-i 'ulyâya bir fermânı süllemdir
- 20 Mezelletle muî'î oldı añâ ednâ ile a'lâ
Huzûrunda zemîn fersûde-rûy u âsmân hâmdır

(7a)

- 21 Hîdîvâ medh-i evşâfînda hep ma'zûr ola 'acizim
Ne rütbe vaşf idersem zâtına nisbet ile kemdir
- 22 Ne mümkün bir yere cem' eylemek evşâf-ı bî-haddîñ
Ki taşşîl eylemiş yok kühünü bir emr-i mübhemdir
- 23 Velew mümkün ise ben 'acizim andan yine ancağ
Ki zîrâ nâtiqam zûlm-i felekden şimdi ebkemdir

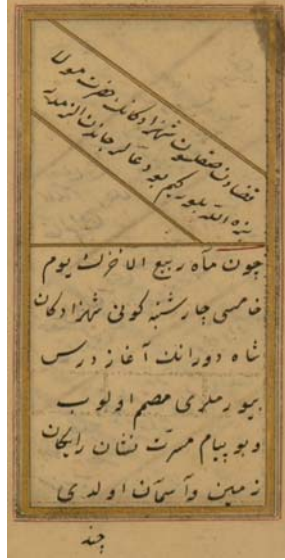
(7b)

- 24 Kâni evveldeki zûr-âver-i dâniş-feşân tab'ım
O şimdi müşte-i cevri-i felekden zâr u sersemdir
- 25 Felekden istemem merhem ço olsun zaḥm-ı dil nâsûr
Efendim raḥm u elṭâfiñ seniñ ol zaḥma merhemdir
- 26 Revâ mı şâhid-i tab'ım gibi bir Yûsuf-ı ma'nâ
Ola üftâde-i çâh-ı 'amîk-i miḥnet ü ğamdır

(8a)

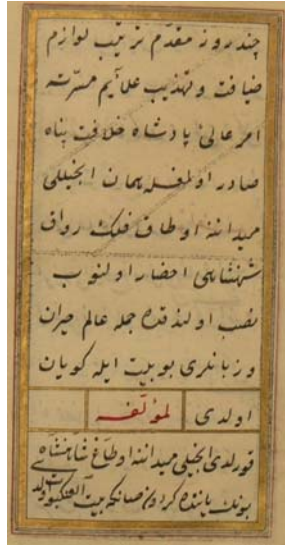
- 27 Kelâmım şâriḥ-i esrâr-ı ğaybü'l-ğayb-ı lâhûfî
Ḥayâlim evc-i a'lâda melekler ile hem-demdir
- 28 Ḥamûş ol irdi söz pâyâna Fâzıl bir du'â eyle
Du'â-yı devleti şâhen-şehiñ bundan muḳaddemdir
- 29 Cihân tırduḳça tır şevketlü şâhim 'izz ü devletle
Ki zirâ ḥazretin ser-mâye-i ârâm-ı 'âlemdir

(8b)

Kažâdan şaqlasun şeh-zâdegânîñ hazret-i Mevlâ
Bize Allâh bilür kim bu du'âlar cândan elzendir

Çün mâh-ı rebî'ü'l-âhîrîñ yevm-i hâmisî çârşenbe günü şeh-zâdegân-ı şâh-ı devrânîñ âğâz-ı ders buyurmaları muşammem olup ve bu peyâm-ı meserret-nişân râyegân-ı zemîn ü âsmân oldı.

(9a)

Çend rûz muqaddem tertib-i levâzım-ı ziyâfet ve tehzib-i 'alâ'im-i meserrete emr-i 'âlî-i pâdişâh-ı hilâfet-penâh şâdir olmağla hemân İncili³¹ meydânına otağ-ı felek-revâk-ı sheh-şâhî ihzâr olunup, naşb olunduğda cümle 'âlem hayrân ve zebânları bu beyt ile gûyân oldı.

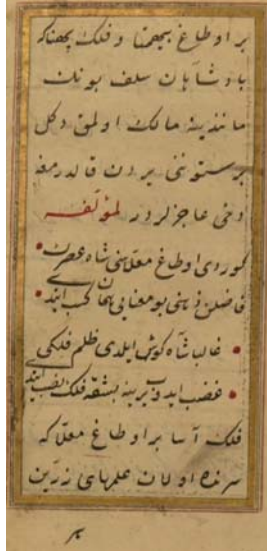
Li-mü'ellifi:

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

Kuruldu İncili meydânına otağ-ı şâhen-şâh

Bunuñ yanında gerdün şanki beytü'l-'ankebût oldı

³¹ Eserde bu kelime bazen "İncilli" bazen de doğru yazım olan "İncili" şeklinde geçmiştir.

(9b)

Bir oṭâğ-ı bî-hemtâ ve felek-pehnâ ki pâdişâhân-ı selef
bunuñ mânendine mâlik olmak degil bir sûtûnunu yerden
kaldırmağa daḥi ‘âcizlerdir.

Li-mü’ellifihî:

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

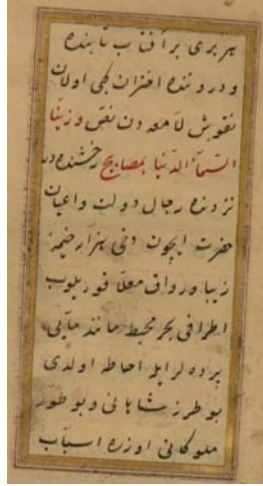
Gördi oṭâğ-ı mu‘allâsını şâh-ı ‘aşrın

Fâzil’in zihni bu ma‘nâyî hemân kesb itdi

Ġâlibâ şâh [ki] gûş eyledi zulm-i felegi

Ġazâb idüp yerine başka felek naşb itdi

felekâsâ bir oṭâğ-ı mu‘allâ ki serinde olan ‘alem-hây-ı zerrîn

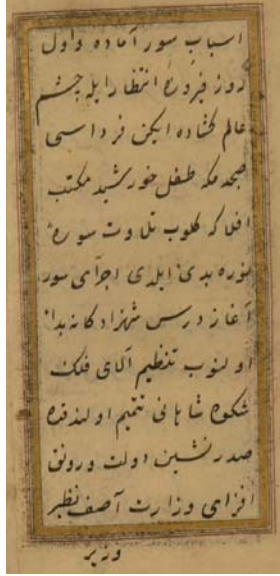

(10a)

her biri bir âfitâb-ı tâbende ve derûnunda aḥterân gibi olan
nukûş-ı lâmi‘adan naşş-ı ve *zeyyenes semâ‘ed dünyâ bi
meşâbiha*³² raḥşendedir. Nezdinde ricâl-i devlet ve a‘yân-ı
hazret için daḥi hezâr ḥayme-i zibâ ve revâk-ı mu‘allâ
kurlup etrâfı baḥr-i muḥîṭ-mânend mâyî perdeler ile iḥâta
oldı. Bu tarz-ı şâhânî ve bu ṭavr-ı mülûkânî üzre esbâb³³-ı

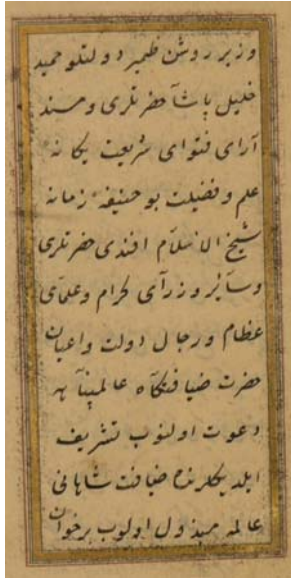
³² “ve dünyâ semasını ışıklarla donattık” Fussilet 41/12

³³ Esbâb kelimesi 10b’nin başında yanlışıyla tekrar yazılmıştır.

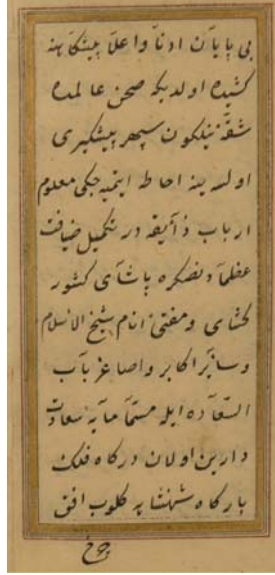
(10b)

sûr âmâde ve ol rûz-ı firûza intizâr ile çeşm-i ‘âlem küşâde iken ferdâsı şubh-dem ki tıfl-ı hûrşid mekteb-i eflâke gelüp, tilâvet-i sûre-i Nûra bed’ eyledi. İcrâ-yı sûr-ı âgâz-ı ders-i şeh-zâdegâna bed’ olunup, tanzîm-i âlây-ı felek-şükûh-ı şâhânî tetmîm olunduğda şadr-nişin-i devlet ve revnaç-efzâ-yı vezâ-ret Âşaf-nazîr

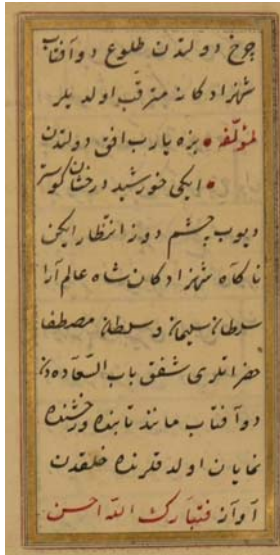
(11a)

vezîr-i rûşen-zamîr devletlü Hamîd Halîl Paşa hazretleri ve mesned-ârâ-yı fetevâ-yı şerî’at yegâne-i ‘ilm ü fazîlet Bû Hanîfe-i zamâne Şeyhü’l-islâm Efendi Hazretleri vesâ’ir vüzerâ-yı kirâm ve ‘ulemâ-yı ‘izâm ve ricâl-i devlet ü a’yân hazret-i ziyâfetgâh-ı ‘âlem-penâha da’vet olunup, teşrîf eylediklerinde ziyâfet-i şâhânî ‘âleme mebzûl olup bir hân-ı

(11b)

bi-pâyân ednâ vü a'lâ pişgâhına keşide oldı ki şahn-ı 'âlemde şukka-i nîl-gûn-sipihîr pişkîri olsa yine ihâta itmeyeceği ma'lûm-ı erbâb-ı zâ'îkadır. Tekmîl-i ziyâfet-i 'uzmâdan soñra pâşâ-yı kişver-küşây ve müftî-i enâm Şeyhü'l-islâm vesâ'ir ekâbir ü aşâğîr Bâbü's-sa'âde ile müsemmâ mâye-i sa'âdet-i dâreyn olan dergâh-ı felek-bârgâh-ı şehen-şâha gelüp ufq-ı

(12a)

çerh-i devletden tulû'-ı dü-âfitâb-ı şeh-zâdegâna müterakkeb oldılar.

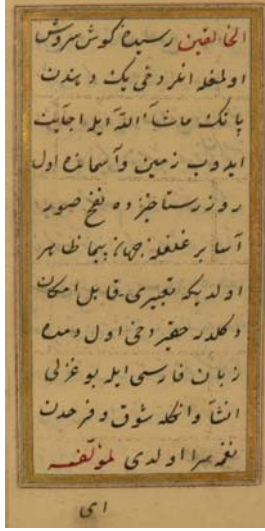
Li-müellifihi:

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Bize Ya Rab ufuk-ı devletden

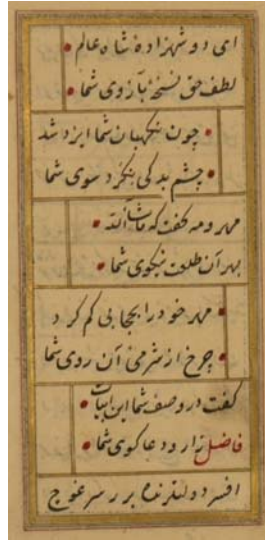
İki hürşid-i drahşân göster

diyüp, çeşm-i rûz intizâr iken nâ-gâh şeh-zâdegân-ı şâh-ı 'âlem-ârâ Sulţân Süleymân ve Sulţân Muştâfâ hazrâtları şafaq-ı Bâbü's-sa'âde'den dü âfitâb-mânend tâbende vü rahşende nümâyân olduklarında halkdan âvâz-ı *fecebârekallahu ahşenü'l-*

(12b)

*hâlıkîn*³⁴ resîde-i gûş-ı sürûş olmağla, anlar daği yek dehenden bâng-i mâşâ'allâh ile icâbet idüp, zemîn ü âsmânda ol rûz-ı rustâ-hîzde nefh-i şûrâsâ bir ğulğule-i cihân-peymâ zâhir oldı ki ta'bîri kâbil-i imkân degildir. Hâkîr daği ol demde zebân-ı Fârisî ile bu ğazeli inşâ ve anıñla şevk ü ferağdan nağme-serâ oldı. Li-müellifihî:

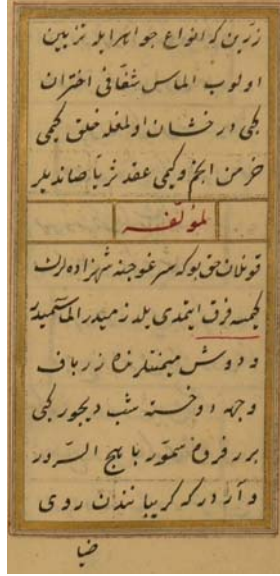

(13a)

- 1 (Ey cihan padişahının iki şehzadesi! Allah'ın lutfu, sizin kolunuzda yazılıdır (kolunuzdaki muskadır).
- 2 (Allah, sizin gözcünüz/kollayıcınız olduğu için kötü göz sizin tarafınıza/size doğru nasıl bakabilir?)
- 3 (Sizin o güzel yüzünüz için güneş ve ay "Maşallâh" dedi.)
- 4 (Felek sizden utandığı için güneş perdeyle (perdeye girerek) kendini kaybetti.)
- 5 (Duacınız olan perişan Fâzıl, bu beyitleri sizin vasfınızda söyledi.)

Efsere-i devletlerinde birer sorguc-ı

34 "Yâ hâlik, fetebârekellâhu ahsenü'l-hâlikîn." "...yoktan bütün güzellikleri var etmek sana mahsustur."

(13b)

zerrîn ki envâ'-ı cevâhir ile tezyîn olup, elmâs-ı şeffâfi aḥterân gibi dıraḥşân olmağla ḥalk kimi ḥırmen-i encüm ve kimi 'ıkd-ı şüreyyâ şandılar.

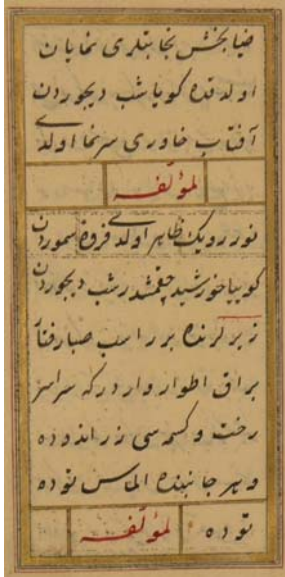
Li-mü'ellifhi:

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Çonulan ḥaḳ bu ki sorğucuna şeh-zâdelerin

Kimse fark etmedi yıldız mıdır elmâs mıdır

ve düş-ı meymenelerinde zer-bâf-vech düḥte şeb-i deycür gibi birer ḥırqa-i semmûr-ı bâhicü's-sürür vardır ki giribânından rûy-ı

(14a)

ziyâ-baḥş-ı necâbetleri nümâyân olduḡda güyâ şeb-i deycürdan âfitâb-ı ḥaverî ser-nümâ oldu.

Li-mü'ellifhi:

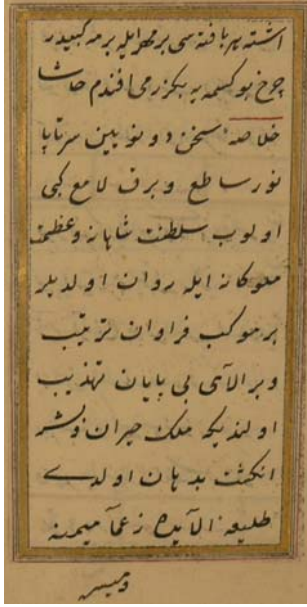
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Nûr-ı rûyuñ zâhir oldu ḥırqa-i semmûrdan

Güyyâ ḥürşid çıkmışdır şeb-i deycürdan

zirlerinde birer esb-i şabâ-reftâr-ı Burâq-eṭvâr vardır ki ser-â-ser raḥt u kesmesi zer-endüde ve her cânibinde elmâs tûde tûde.

Li-mü'ellifhi:

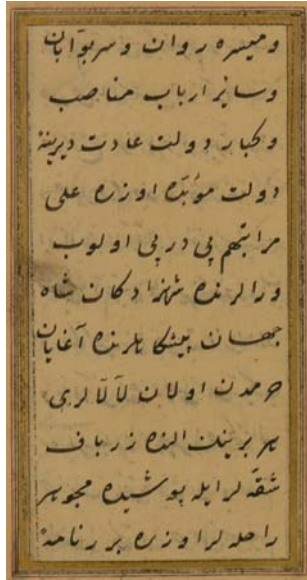

(14b)

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

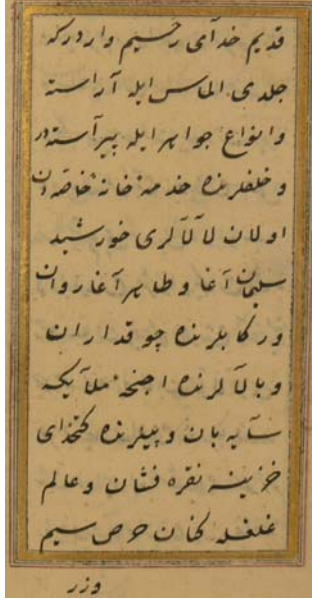
İşte her bâftesi bir mihr ile bir meh gibidir
Çerh bu kesmeye benzer mi efendim hâşâ

hulâşa-i suhan dü nûyîn ser-tâ-pâ nûr-sâtî' u berç-i lâmi'a gibi olup, salţanat-ı şâhâne ve 'azamet-i mülükâne ile revân oldılar. Bir mevkib-i firâvân tertîb ve bir âlây-ı bi-pâyân tehziib olundu ki melek hayrân ve beşer engüşt-be-dehân oldu. Tali'a-i alâyda zu'amâ meymene

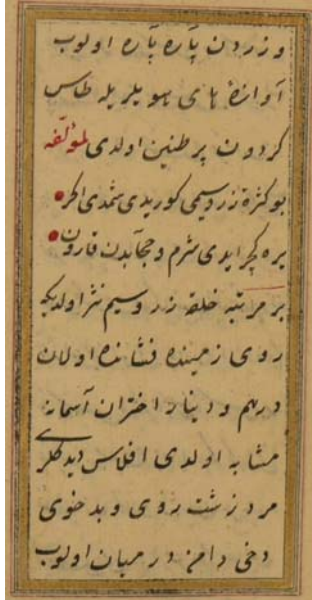
(15a)

vü meysere revân ve ser-bevvâbân ve sâ'ir erbâb-ı menâşîb ve kibâr-ı devlet 'âdet-i dirîne-i devlet-i mü'eyyide üzre 'aliyy-i merâtîb hem pey-der-pey olup verâlarında şeh-zâdegân-ı şâh-ı cihân, pîş-gâhlarında ağayân-ı Haremnden olan lâlâları her biriniñ elinde zer-bâf şukqalar ile pûşide mücevher râhleler üzre birer nâme-i

(15b)

ḳadīm-i Ḥudā-yı Raḥīm vardır ki cildi elmâs ile ârâste ve envâ'-ı cevâhir ile pîrâstedir ve ḥaleflerinde ḥademe-i ḥâne-i Ḥâşşa'dan olan lâlâları Ḥûrşid Süleymân Ağa ve Ṭâhir Ağa revân ve rikâblarında çuḳadârân ve bâlâlarında ecniḥa-i melâyike sâyebân ve peylerinde Ketḥudâ-yı ḥazîne nuḳre-feşân ve 'âlem gulgule-künân-ı ḥırş-ı sîm

(16a)

ü zerden pâre pâre olup âvâze-i hây hûylarıyla tâs-ı gerdûn pür-ṭanîn oldı.

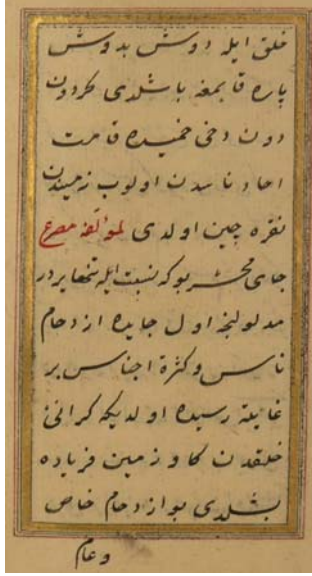
Li-mü'elifhi:

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Bu kesret-i zer ü sîmi göreydi şimdi eger

Yere geçer idi şerm ü ḥicâbdan Ḳârûn

bir mertebeye halka zer ü sîm neşr oldı ki rûy-ı zemînde feşânde olan dirhem ü dinâr, aḥterân-ı âsmâna müşâbih oldı. İflâs dedikleri merd-i zîst-rûy u bed-ḥûy daḥi dâmen der-miyân olup

(16b)

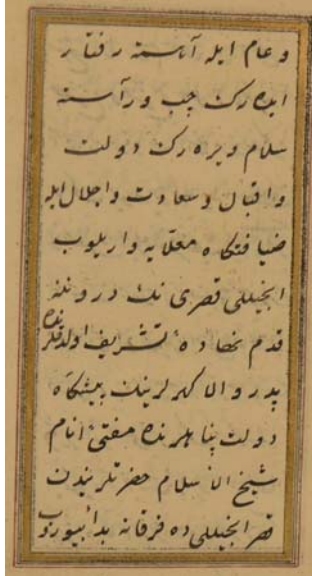
halk ile dūş-be-dūş pâre kâpmağa başladı. Gerdûn-ı dūn daği
hamîde-kâmet-i çhâd-i nâsdan olup zemînden nukre-çîn oldı.

Li-mü'ellifhi mısra':

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

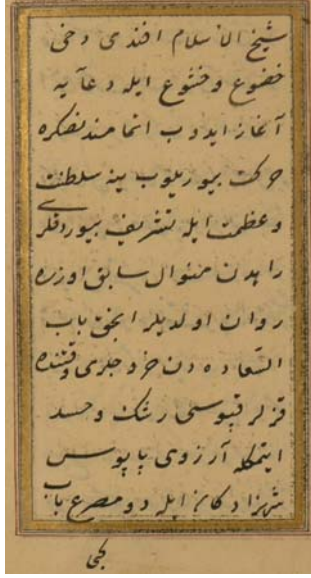
Cây-ı maşşer buña nisbet ile tenhâ yerdir

medlûlunca ol câyda izdihâm-ı nâs ve keşret-i ecnâs bir
ğâyette resîde oldı ki girâni-i halkdan gâv-ı zemîn feryâda
başladı. Bu izdihâm-ı hâşş

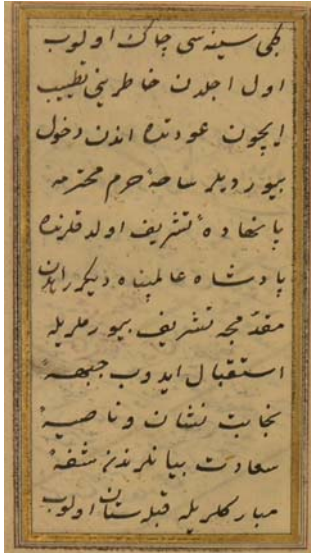
(17a)

u 'âmm ile âheste-reftâr iderek çep ü râsta selâm vererek
devlet ü iqbâl ve sa'âdet ü iclâl ile ziyâfetgâh-ı mu'allâya
varılıp, İncili Kâsrı'nın derûnuna kâdem-nihâde-i teşrîf
olduklarında, peder-i vâlâ-güherlerinin pîşgâh-ı devlet-
penâhlarında müftî-i enâm Şeyhü'l-islâm hazretlerinden Kâsr-
ı İncili'de Furkâna bed' buyurup

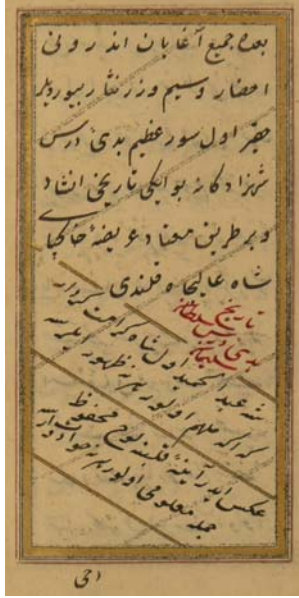
(17b)

Şeyhü'l-islâm Efendi dahi huzû' u huşû' ile du'âya âgâz idüp, itmâmından soñra hareket buyurulup, yine saltanat ü 'azamet ile teşrif buyurdıkları râhdan minvâl-i sâbık üzre revân oldılar, ancak Bâbü's-sa'âde'den hürûcları vaqtinde Kızlar Kapusu reşk ü hased itmekle ârzü-yı pâ-büs-ı şeh-zâdegân ile dü mısra'-ı bâb

(18a)

gibi sinesi çâk olup, ol ecilden hâtırını tatyib için 'avdetde andan duhûl buyurdılar. Sâha-i Harem-i muhtereme pâ-nihâde-i teşrif olduklarında, pâdişâh-ı 'âlem-penâh diger râhdan muqaddemce teşrif buyurmalarıyla istikbâl idüp, cebhe-i necâbet-nişân ve nâşiye-i sa'âdet-beyânlarından şefe-i mübârekleryle kıblesitân olup

(18b)

ba'dehu cemî'-i aġayân-ı Enderûnî ihzâr ve sîm ü zer nişâr buyurdılar. Hâķîr ol sûr-ı a'zîm-i bed'-i ders-i Şeh-zâdegâna bu iki târihi inşâd ve ber-çarîķ-i mu'tâd 'arîza-i hâķ-i pâ-y-Şâh-ı 'âlî-câh kıldı:

Târîh-i Bed'-i Ders-i Sulţân Süleymân

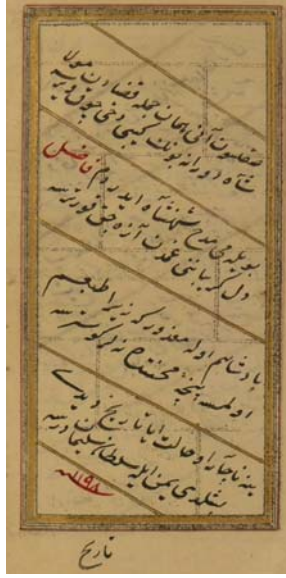
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

- 1 Şeh-i 'Abdü'l-ĥamîd ol Şâh-ı kerâmet-girdâr
Ki aña mülhem olur her ne zühûr eylerse
- 2 'Aks ider âyine-i ħâlbine levĥ-i maĥfûz
Cümle ma'lûmı olur her ne ĥavâdiŐ varsa

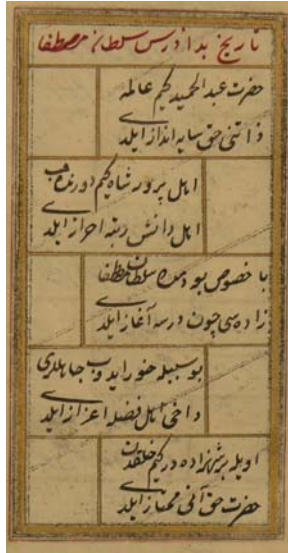
(19a)

- 3 Daĥi Şeh-zâdesi Sulţân Süleymân-ı zekî
Ki olur aña müyesser neye kim başlarsa
- 4 Başladı derse bu demlerde henüz ammâ kim
Őeyĥü'l-islâmı yañıldır hele söz söylerse
- 5 Tıfl ammâ bu necâbet ile Őeyĥü'l-islâm
Gelsin andan oĥusun fazl u hüner isterse
- 6 Hızr u Cibrîl anıñ ĥâcesi anlardan hep
Aĥz ider her ne ki öġrense ne ezberlerse

(19b)

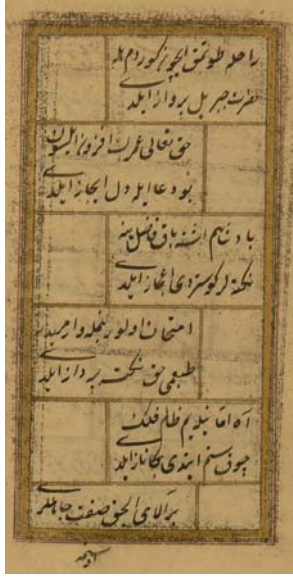
- 7 Şağınsun anı hemân cümle kazâdan Mevlâ
Şâh-ı devrâna bunuñ gibi dañı çok verse
- 8 Böyle mi medh-i şehen-şâh iderdim Fâzıl
Dil girîbânını ğamdan azacığ kırtarsa
- 9 Pâdişâhım ola ma'zûr ki zirâ tab'ım
Olmasa pençe-i miñnetde neler gösterse
- 10 Yine nâ-çâr o hâlet eya târiñ didi
Başladı yümn ile Sulţân Süleymân derse (1198)

(20a) Târiñ-i Bed'-i Ders-i Sulţân Muştafâ

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Hâzret-i 'Abdu'l-ĥamîd kim 'âleme
Zâtını Ĥağ sâye-endâz eyledi
- 2 Ehl-i perver şâh kim devrinde hep
Ehl-i dâniş rütbe iñrâz eyledi
- 3 Bâ-ĥuşûş bu demde Sulţân Muştafâ
Zâdesi çün derse âġâz eyledi
- 4 Bu sebeble ĥor edip câhilleri
Dañi ehl-i faẓla i'zâz eyledi
- 5 Öyle bir şeh-zâdedir kim ĥalkdan
Hâzret-i Ĥağğ anı mümtâz eyledi

(20b) 6 Râhle ʔutmaq için gördüm hele

Ḥazret-i Cibrîl pervâz eyledi

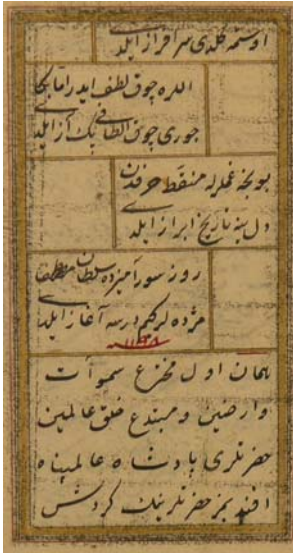
7 Ḥaḡ Ta'alâ 'ömrüñ eʔzûn eylesin
Bu du'â ile dil îcâz eyledi

8 Pâdişehim işte baḡ Fâzıl yine
Nükteler gösterdi i'câz eyledi

9 İmtihân olur benimle var mıdır
Tab'ımı Ḥaḡ nükte-perdâz eyledi

10 Âh ammâ n'eyleyem zâlîm felek
Çok sitem itdi baña nâz eyledi

11 Bir alay alçaḡ-şîfat câhilleri

(21a) Üstüme geldi ser-eʔrâz eyledi

12 Ellere çok luḡ ider ammâ bana
Cevri çok elḡâfî pek az eyledi

13 Bunca gamlarla münakkaḡ ḡarfden
Dil yine târifî ibrâz eyledi

14 Rûz-ı sûr-âmîzde Sulḡân Muşḡafâ
Müjdeler kim derse âḡâz eyledi (1198)

Hemân ol muḡteri'-i semâvât u ârzîn ve mübtedi'-i ḡalḡ-ı
'âlemîn ḡazretleri pâdişâh-ı 'âlem-penâh efendimiz
ḡazretlerinin gerdiş-i

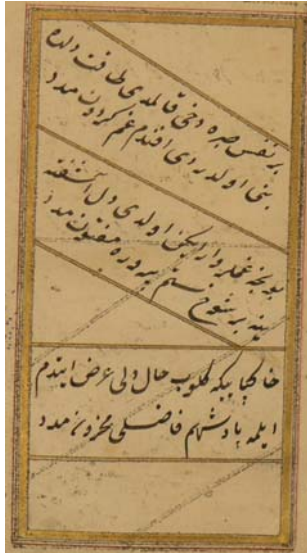
(21b)

devlet-i ‘aliyyesini âhîr zamâna peyveste ve vücûd-ı bihbûdların haţâ vü kaçâdan reste eyleyüp, şeh-zâdeleriniñ gün-be-gün ‘ömrini eفزûn eyleye.

Li-mü’ellifhi:

fe‘ilâtûn fe‘ilâtûn fe‘ilâtûn fe‘ilûn

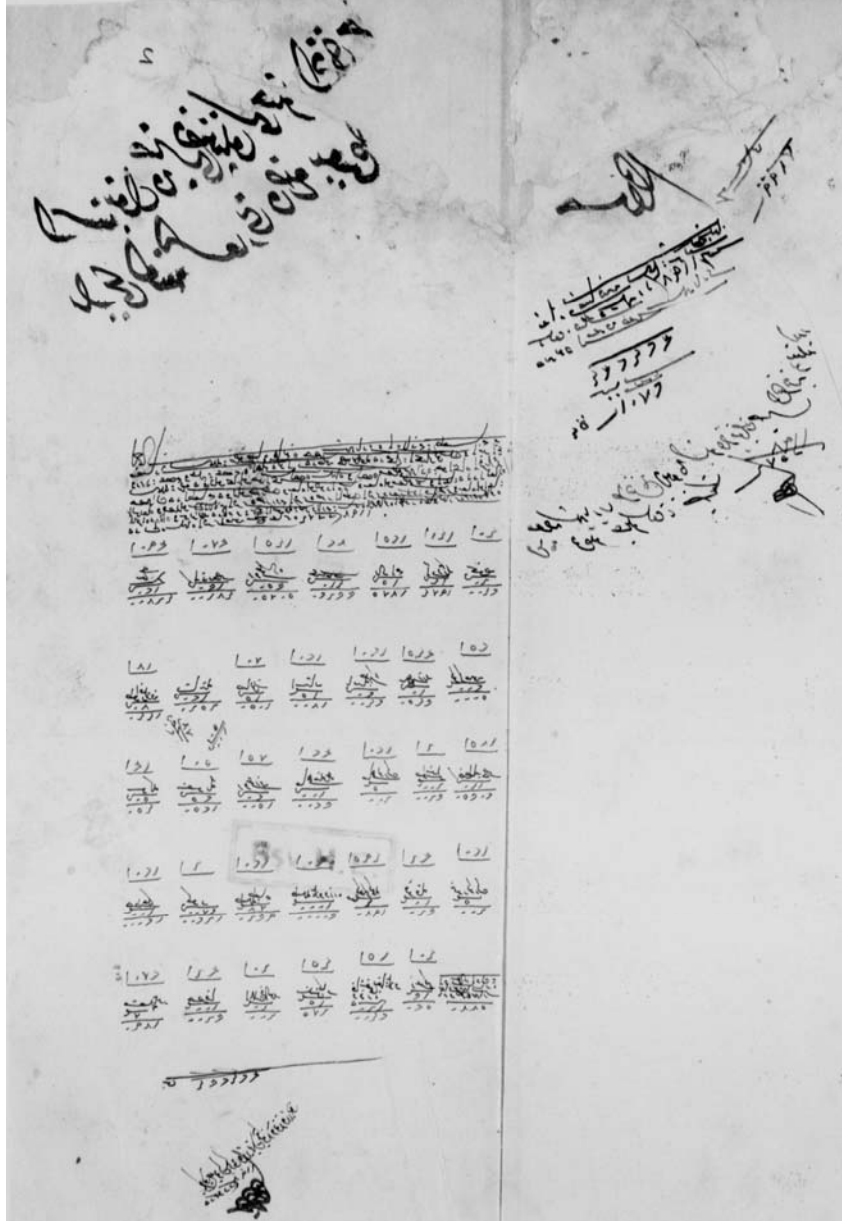
- 1 Meded ey pâdişeh-i kişver-i meskûn meded
Oldı derdim yine gâyet ile eفزûn meded
- 2 Âh şevketli efendim felegiñ cevrenden
Dide giryân u ciger sûhte dil hûn meded

(22a)

- 3 Bir nefes şabra dağı kalmadı tākāt dilde
Beni öldürdi efendim ğam-ı gerdûn meded
- 4 Bunca ğamlar var iken oldı dil-i âşüfte
Yine bir şûh-ı sitem-pervere meفتûn meded
- 5 Hâk-i pâyiña gelip hâl-i dili ‘arz itdim
Eyleme pâdişehim Fâzıl’ı maهزûn meded

Ek 1.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne bağlı Osmanlı Arşivi Kataloglarındaki Kamil Kepeci (Tayinat) Fonunda ziyafete katılanlar ve ziyafet için alınanların kayıtlarının tutulduğu 7 Zilkade 1198 (22 Eylül 1784) tarihli arşiv belgesi.

KAYNAKLAR

- AKTEPE, Münir, "Abdülhamid I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988, C.1, s.213-216.
- ARSLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*, AKM Yay., Ankara 1999.
- BİRİNCİ, Ali, "Mahalle Mektebine Başlama Merasimi", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri (Cilt IV.'den ayrı basım)*, 1982.
- ÇELİK, Abbas, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2007, S.27, s.125-135.
- ERGİN, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, C.I, s.91-96.
- İSEN, Mustafa vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- KÜÇÜK, Sabahattin, "Enderunlu Fâzıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C.11, s.188-189.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1964.
- KOÇU, Reşad Ekrem, "Amin Alayı", *İstanbul Ansiklopedisi*, 1959, C. II, s.783-786. *Mahalle Mektebi Hatıraları (Âmin Alayı-Mektep İlahileri)*, haz. İsmail Kara-Ali Birinci, Kitabevi Yay., İstanbul 1997.
- MERT, Talip, "III.Selim'in ilk Besmelesi", *Musiki Mecmuası*, S.470:20, s.61-62.
- ÖCAL, Mustafa, "Âmin Alayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, C.3, s.63.
- TAHİRÜ'L-MEVLEVİ, "Mektebe Başlama Merasimi", *Mahfel Mecmua-i İslâmiyesi, Dinî, ilmî, Edebî, İçtimaî*, İstanbul 1342, C.4, S.42, s.113-115.
- PAKALIN, Mehmed Zeki "Âmin Alayı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, C.I, s.58-59.
- Padışahlar Albümü Adım Adım Osmanlı Tarihi, İstanbul 2001, C.3-4,
- TOLASA, Harun, "Fâzıl", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, İstanbul 1979, C.III, s.167-169.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Halil Hamid Paşa", *Türkiyat Mecmuası* No:5 (1935), s.213-267. YÖNTEM, Ali Canib, "Fâzıl", *İslam Ansiklopedisi*, C.5, s.167-169.
- http://www.os-ar.com/Osmanlılar_Ansiklopedisi/Mimar_Davut_Ağa
- <http://www.topkapisarayi.gov.tr/bolumler.html>
- www.topkapisarayi.gov.tr/divan_meydani.html